

גירוש

"העברת כפייה של מוגנים, יחידים או המונים, וכן גירושם... משטח נכבש... לשטח של כל ארץ

אחרת - בין שטח נכבש ובין שטח בלתי כבוש - אסורים, ויהי המניע מה שיהיה."

אמנת גינבה בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה (1949), סעיף 49

הגירוש לעזה - הסוף?

בין צעדים פוטנציאליים כנגד אנשים שנקבע כי הם מהווים סכנה.¹²⁷

על-בסיס תשתית זו פסל בג"ץ את צו הגירוש כנגד עבד אל-נאצר עזידה, אך אישר את הצווים שהוצאו כנגד האחים כיפאח ואינתיצאר עגורי באוגוסט 2002. תוקפם של הצווים נקבע לשנתיים. אחת לחצי שנה במהלך התקופה התכנסה ועדת הערעורים של הצבא על מנת לבחון אם יש צורך להשאירם בתוקפם. למעשה אמורה היתה הוועדה לבדוק אם מסוכנותם של האחים, העילה היחידה המצדיקה את תיחום מגוריהם, עומדת בעינה.

עם תום ששת החודשים הראשונים התכנסה ועדת הערעורים הראשונה וקבעה כי יש להשאיר את האחים ברצועה. באוגוסט 2003 התכנסה הוועדה השנייה והמלצותיה הוגשו חודש לאחר מכן. בגוף ההחלטה התייחסו

כידוע, החליטה ישראל בשנת 2002 לגרש את בני משפחותיהם של חשודים בפעילות טרור נגד ישראל מן הגדה לעזה, במטרה מוצהרת של הרתעה. המוקד ייצג את שלושת נפגעייה הראשונים של מדיניות זו, עבד אל-נאצר עזידה והאחים אינתיצאר וכיפאח עגורי. בפסיקתו בעניינם, קבע בג"ץ כי העברתם מן הגדה לעזה מהווה "תיחום מגורים" בתוך השטח הכבוש (בהתבסס על הקביעה כי יש לראות בעזה ובגדה שטח כבוש אחד ויחיד). מדובר בצעד ביטחוני שמותר לצבא לנקוט בו על פי סעיף 78 לאמנת גינבה. בה בעת הטיל בג"ץ מגבלות משמעותיות על השימוש בצעד זה. בפסיקה נקבע באופן חד משמעי כי תיחום מגוריו של אדם כלשהו אינו יכול להיעשות לשם הרתעה בלבד, אלא לשם מניעת סכנה הנשקפת ממנו, ויש להפסיק את השימוש בו כשהסכנה חולפת. בית המשפט אמנם השאיר את דלת ההרתעה פתוחה, אולם רק כשיקול משני, לדוגמא, כשיקול המנחה את הבחירה

הוועדה למצב הביטחוני ששרר כאשר התכנסה בתחילת אוגוסט. חברי הוועדה כתבו כי באותה עת חלה רגיעה - אסירים שפוטים שוחררו, חמישה צווי תיחום מגורים בוטלו ואחר קוצר. הוועדה קבעה כי "השיפור במצב הביטחוני מחליש את הצורך ההרתעתי שבצו תיחום מקום המגורים" ובנסיבות הללו החליטה להמליץ על פקיעת תוקפם של הצווים ב-31 באוקטובר 2003.¹²⁸ עד אשר נכתבה ונחתמה ההחלטה, שוב חלה הידרדרות במצב הביטחוני והוועדה החליטה לסייג את המלצתה הקודמת. במצב של הידרדרות ביטחונית - כתבו חברי הוועדה - "יש להעלות את המשקל הסגולי של יסוד ההרתעה בכדי לנסות ולדכא את המוטיבציה של האוכלוסייה לבצע פיגועים",¹²⁹ והמליצו כי המפקד ישקול שוב את עניינם של האחים במחצית חודש אוקטובר, וכי אם במצב הביטחוני שישרור אז יגבר משקלו של גורם ההרתעה, יוכל הצבא להשאירם ברצועה. עם זאת קבעה הוועדה כי על השיקול הנוסף להיעשות מתוך "מגמה לשחררם ב-31.10.03".¹³⁰ נראה, אם כן, כי השאלה אם האחים עגירי יורשו לשוב לביתם או ימשיכו להיות מורחקים הוכרעה על בסיס שיקולי הרתעה טהורים, בניגוד להלכת בג"ץ.

למרות שהמלצת הוועדה נטתה לכיוון ביטול צווי התיחום, ולמרות שלא חלה הידרדרות נוספת במצב הביטחוני, המשיכו האחים עגירי בגלותם בעזה. הצבא התעלם לחלוטין מהמלצות הוועדה. רק בראשית דצמבר, כחודש לאחר המועד בו המליצה הוועדה שיערך שיקול מחדש, הודיע מפקד הגדה המערבית על החלטתו. ההחלטה, בניגוד להמלצת הוועדה, היתה להשאיר את צווי תיחום המגורים בתוקפם. במכתב למוקד להגנת הפרט, המודיע על החלטת המפקד, לא הוזכר כלל כי הוועדה המליצה לשקול בחיוב את שחרורם של האחים בחודש אוקטובר. ההמלצות עצמן הועברו למוקד רק בסוף דצמבר, פחות מחודשיים לפני מועד כינוסה

של ועדת הערעורים השלישית, בפברואר 2004. בנסיבות אלו הוחלט, בסופו של דבר, שלא לתקוף בבג"ץ את המלצות הוועדה ואת החלטת המפקד, אלא לטעון את כל הנדרש בפני הוועדה המתכנסת מחדש.

עד כינוסה של הוועדה השלישית בפברואר 2004, הורחבה סמכותה ומסקנותיה הפכו מהמלצות בלבד להחלטות מחייבות. החלטתה נמסרה במרץ 2004. אינתיצאר עגירי, כך נקבע, תוכל לשוב לגדה לאלתר. לעומת זאת, בעקבות מידע חדש שהוצג לוועדה הקושר, כביכול, את כיפאח עגירי לארגונים העוסקים בפעילות נגד ישראל, הוחלט להשאירו ברצועה. הוא שב לגדה רק כאשר תם תוקפו המקורי של הצו, שנתיים לאחר שגורש לרצועה.¹³¹

כאשר הודיעה הוועדה כי אינתיצאר עגירי תוכל לשוב לגדה, שהו עמה ברצועה גם אחותה ושני ילדיה, אביהן ואח נוסף. עגירי ביקשה לשוב יחד עם. המוקד העביר את בקשתה ליועץ המשפטי לגדה המערבית ובתגובה נמסר כי בני המשפחה יוכלו לשוב לגדה יחד ב-14 במרץ 2004. באותו יום, על פי הוראות הצבא, התייצבו בני המשפחה במחסום ב-11:30 בבוקר, אך החיילים מנעו את מעברם משך קרוב לשמונה שעות. במהלך שעות אלה העבירו החיילים את בני המשפחה ממקום אחד למשנהו בתוך מתחם המחסום, אסרו עליהם לדבר בטלפון והחזיקו אותם, משך שעות ארוכות, באזור שבין צדו הישראלי

¹²⁷ פסק הדין בבג"ץ 7015/02, עגירי ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית ואח' ובבג"ץ 7019/02, עגירי ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה והשומרון ואח', פורסם בפ"ד נו" (6) 352. לפרטים נוספים ראו גם המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2002, עמ' 13-16.

¹²⁸ המלצות ועדת הערעורים, בית המשפט הצבאי לערעורים באירי"ש ובאזח"ע, 1.9.03, סעיף 29.

¹²⁹ שם, שם.

¹³⁰ שם, סעיפים 32, 33.

¹³¹ המלצות ועדת הערעורים, בית המשפט הצבאי לערעורים באירי"ש ובאזח"ע, 2.3.04, ס' 19-25.

של המחסום לצדו העזתי. בנקודה זו יש רק ספסל אחד ואין בה מתקני שירותים.

כשעברו לבסוף בני המשפחה את המחסום, בשעה 19:00 לערך, גילו כי אינתיצאר לא תשוב אתם. באותו יום הודיע הצבא למוקד הראשונה כי שובה של אינתיצאר עגירי לגדה המערבית יתבצע בליווי כוחות הביטחון והורה לה לשוב למחסום למחרת.

עגירי התייצבה במחסום למחרת היום. למרות שוועדת הערעורים קבעה כי לא נשקפת ממנה עוד סכנה, ולמרות שלא הייתה נתונה במעצר מכל סוג שהוא, החיילים שמונו ללוותה בדרך לגדה כבלו את ידיה ורגליה באזיקים והכניסו אותה לרכב המשמש להעברת כלואים. ברכב ישבה עגירי בתוך תא ובו רק צוהר קטן לאורור. הנסיעה נמשכה זמן רב. בדרך עצרו החיילים לכחצי שעה וכשהגיעו למחסום חווארה, עוכבו משך שעותיים נוספות. החיילים הותירו את צוהר האורור בתאה של עגירי סגור משך רוב זמן העיכוב.

על אף דרישת המוקד כי הצבא ימצא דרך להעביר "מתוחמי מגורים" לשעבר

חזרה לבתיהם מבלי לנהוג בהם כאילו היו אסירים מסוכנים, הוחזר כיפאח עגירי לגדה בתנאים זהים לאלה שנכפו על אחותו, ב-26 באוגוסט 2004, כחודש לאחר שפג תוקפו של צו תיחום המגורים כנגדו.

(תיק 17942)

ההחלטה על גירוש בני משפחותיהם של חשודים בפעילות נגד ישראל התקבלה במסגרת שורה של החלטות שנועדו לפגוע בבני המשפחות הללו. במסגרת אותם צעדים נכללו גם אי השבת גופות (על כך נודע רק במהלך 2004, במסגרת עתירות המוקד שעסקו בנושא)¹³² והריסת בתים.¹³³ ניתן רק לשער כי כוונתה של ישראל היתה לעשות שימוש מסיבי בגירוש לעזה, כפי שעשתה בהריסת הבתים, אלא שבמקרה זה זכה מאבקו המשפטי של המוקד להצלחה וההגבלות שהטיל בג"ץ על המדינה מנעו ממנה להשתמש באמצעי הגירוש באופן גורף. מלבד האחים עגירי גורשו לרצועת עזה עוד שבעה עשר תושבי הגדה.¹³⁴ בפברואר 2005 פורסם בעיתונות כי ששה עשר הורשו לשוב לגדה, במסגרת צעדים אותם הגדירה ישראל כ"הקלות" לפלסטינים.¹³⁵

החזרת מגורשים

המגורשים אל השטחים עם המשפחות שהקימו בחו"ל בשנות גלותם הכפויה. הסדר זה היה כפוף למגבלות מסוימות, המגורשים הורשו לחזור עם נשותיהם, בנותיהם הרוקות ללא הגבלת גיל ובניהם הרוקים שמתחת לגיל 22.

צווי הגירוש אינם שוללים את מעמדם של המגורשים כתושבי השטחים ולפיכך, עם ביטולם, הם זכאים לכל הנובע ממעמד זה, כולל כניסה פיזית לשטחים וקבלת תעודות

המוקד המשיך במהלך 2004 לטפל בפניותיהם של תושבי השטחים אשר גורשו בעבר ומבקשים לשוב למחוזות הולדתם. המדובר בעיקר בפלסטינים שגורשו בראשית שנות השבעים, מבלי שניתן להם צו גירוש ומבלי שניתנה להם אפשרות לערער על הגירוש. לפחות בחלק מן המקרים הוציא הצבא צווי גירוש אך לא טרח להציגם בפני המגורשים. בעבר הצליח המוקד להביא לביטולם של כמה צווי גירוש כאלה ולהסדיר את חזרתם של

זהות. אולם, מטיפול מתמשך בפניותיהם של כמה מגורשים, עולה כי ביטול צו הגירוש אינו מהווה ערובה כי יוכלו לחדש את חייהם בשטחים. בשנת 2004 הגיש המוקד שתי עתירות לבג"ץ בשם של שני מגורשי עבר שהצבא ביטל את צווי הגירוש כנגדם, אולם בפועל, אינו מאפשר להם לשוב לגדה או לנהל בה אורח חיים תקין.

משפחתו. שניים מבניו, שהיו בני פחות מ-22 כשבוטל צו הגירוש, כבר עברו את גיל הסף להצטרפות לאביהם. בנוסף לכך, ישראל מתירה לתושבי השטחים לרשום את ילדיהם, שנולדו בחו"ל, באמצעות הרשות הפלסטינית רק עד גיל 16 ורק בתנאי שהם נמצאים פיזית בשטחים. שניים מילדיו של נ"ח עברו גיל זה מאז הותר לו, עקרונית, לשוב לגדה. בעתירה דרש המוקד כי בנוסף להסדרת כניסתו של נ"ח לשטחים לאלתר, תתחשב המדינה בגילם של הילדים כפי שהיה בעת ביטול הגירוש ותאפשר להם ולאשתו לשוב עמו.

בתגובה לעתירה הסכימה הפרקליטות להסדיר את שובו של נ"ח לשטחים ולאפשר לאשתו ולילדיו, על פי גילם בעת ביטול הצו, להתלוות אליו. על פי הצעת הפרקליטות, שהייתם בשטחים של אשתו וילדיו של נ"ח שגילם למעלה מ-16, תוסדר ברשיונות ביקור שיתחדשו אחת לחצי שנה. דרישת המוקד כי יינתן להם מעמד של תושבים לא נענתה.

(תיק 15177)

בדו"ח פעילות המוקד לתקופה ינואר-יוני 2002, דווח כי המוקד הצליח להביא לביטולו של צו הגירוש כנגד ג"ד, תושב כפר עין, שגורש לירדן בשנת 1970.¹³⁷ הצו בוטל עוד בפברואר 2002, אך ג"ד עדיין לא זכה לחדש את חייו בגדה המערבית כראוי. כשבוטל צו הגירוש, שהה ג"ד בגדה המערבית מתוקף רישיון ביקור. עמו היו גם ארבעה משבעת ילדיו. כשלושה

נ"ח נעצר ב-1970, בהיותו בן 21. לאחר שנה בה היה עצור ללא משפט הוסע, יחד עם ארבעה עשר פלסטינים נוספים, מן הכלא אל גבול הירדן. החיילים ציידו כל אחד מן הנוסעים בפיסת לחם, עגבניה, ביצה, מעט מים ודינר ירדני אחד והורו להם לצעוד לעבר ירדן. לני"ח לא נמסר צו גירוש ואף לא נאמר לו כי הוא עומד להיות מגורש.

הוא נשאר בירדן, למד הוראה, נישא והקים משפחה. ב-2000, קרוב לשלושים שנים אחרי גירושו, החליט לשוב לכפרו אידנא שבנפת חברון. באותה שנה פנה המוקד לצבא ודרש כי צו הגירוש כנגד נ"ח, אם היה כזה, יבוטל. במרץ 2001 הודיע הצבא למוקד כי יתיר לני"ח לשוב לגדה המערבית. כיוון שאין בידיו מסמך נסיעה פלסטיני, הדרך שהיתה פתוחה לכניסתו היתה רישיון ביקור, על פי הזמנת משפחתו. באוקטובר 2001 הודיע היועץ המשפטי לגדה המערבית למוקד כי הנחה את מת"ק חברון לאשר את בקשת משפחתו של נ"ח לרישיון ביקור עבורו. חמישה חודשים לאחר מכן, מסרו אנשי המת"ק הפלסטיני לאחיו של נ"ח כי בקשתו סורבה על ידי הישראלים. הסירוב נמסר למת"ק הפלסטיני בעל פה, ללא נימוק. המוקד פנה שוב ליועץ המשפטי לגדמ"ע בדרישה להסדיר את שובו של נ"ח לביתו. משלא התקבל מענה לדרישה, עתר המוקד לבג"ץ.¹³⁶

הסחבת שנקט הצבא בהסדרת שובו של נ"ח לגדה הטילה צל כבד על גורלם של בני

¹³² ר' פרק כבוד המת בדו"ח זה, עמ' 81.

¹³³ לפרטים נוספים בנוגע להריסת בתים ר' פרק הריסת בתים בדו"ח זה, עמ' 85.

¹³⁴ על פי נתוני בצלם, www.btselem.org, כניסה אחרונה 5.6.05.

¹³⁵ עמוס הראל וארנון רגולר, "הקלות לפלשתינאים: 16

מגורשים לרצועה ישובו לביתם בגדה", **הארץ**, 18.2.05.

¹³⁶ בג"ץ 10849/04, **חלאוי נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית**.

¹³⁷ המוקד להגנת הפרט, **דו"ח פעילות לתקופה ינואר-יוני**

2002, עמ' 45.

כי תונפק לו תעודת זהות וכי יינתנו לאשתו ולשלושת ילדיו שנותרו בירדן רשיונות ביקור ומעמד תושבות בשטחים. לאחר שגם פניות המוקד הושבו ריקם במשך למעלה משנה, עתר המוקד לבג"ץ.¹³⁸ בתגובה לעתירה מסרה פרקליטות המדינה כי ג"ד רשום במרשם האוכלוסין וכי אין מניעה להנפיק לו תעודת זהות. הפרקליטות מסרה עוד כי אין התנגדות להצטרפותם של אשתו וילדיו העומדים בתנאים שקבע הצבא, אך עדיין לא ברור אם יינתן להם מעמד תושבות.

(תיק 11159)

חודשים לאחר ביטול הצו, פנה ג"ד לרשות הפלסטינית בבקשה לקבל תעודת זהות. אמנם, הרשות הפלסטינית אחראית על הנפקת תעודות זהות מאז החלתם של הסכמי אוסלו, אולם כיוון שהצבא מכיר רק ברישומים המצויים אצלו, אין כל טעם להנפיק תעודות כאלה ללא תיאום מראש עם הישראלים. הרשות הפנתה את הבקשה למת"ק הישראלי אך מהם לא התקבלה תשובה. אחרי שבקשתו של ג"ד לא זכתה לכל מענה במשך למעלה משנה, פנה המוקד ליועץ המשפטי לגדמ"ע ודרש

כבוד המת

הגופות נקברו בעבר בשני בתי קברות לחללי אויב (כיום הן נקברות גם בבתי קברות אחרים ברחבי המדינה). המדינה לא הקפידה על תיעוד הקבורה ובמקרים מסוימים לא הצליחה כלל לאתר היכן קבור אדם מסוים. גם כאשר עלה בידי המדינה לאתר את מקום קבורתו של פלוני, לא ניתן היה לדעת אם הגופה היא אכן גופתו של אותו אדם, שכן אמצעי זיהוי הגופות וסימון הקברים לא היו ראויים.¹⁴⁰ בעקבות פעילות המוקד חלו שיפורים מסוימים בנושא, אולם הסיורב להחזיר גופות נותר בעינו.

למוקד נודע כי, לפחות החל מ-2002, הפרקטיקה של אי השבת הגופות הפכה למדיניות רשמית וזאת מבלי שפורסם על כך דבר. ביולי אותה שנה החליטה ממשלת ישראל לנקוט בשורה של צעדי ענישה כנגד משפחותיהם של פלסטינים שביצעו, או שחשודים בביצוע, פעולות כנגד ישראלים. הממשלה הודיעה על שניים מהצעדים - הריסת בתים וגירוש,¹⁴¹

ב-1992 פסק מי שהיה לימים לנשיא בית המשפט העליון של ישראל, אהרון ברק, כי "כבוד האדם... הוא כבודו של הנפטר עצמו, השאיפה לקבורה ראויה היא טבעית לאדם בתור שכוה... זהו גם כבודה של משפחת הנפטר... לבני משפחת הנפטר עומדות הזכות והחירות כי זכרו של יקירם יכובד בדרך הנראית להם כראויה, וכי תינתן להם האפשרות להביע את רגשותיהם כלפיו באופן הנראה להם כמתאים."¹³⁹ זכות זו אינה מובנת מאליה למשפחות פלסטיניות שבניהן נהרגו עת שביצעו פעולות נגד ישראלים או על ידי הצבא בחיסולים ובהיתקלויות. משך שנים סירבה ישראל להחזיר את גופותיהם של פלסטינים לידי משפחותיהם וטיפולם בקבורתן לקה באטימות ובזלזול. תהינה הפעולות המיוחסות להרוגים אלה אשר תהינה, עם מותם הם אינם מהווים עוד סכנה. הזלזול בכבוד המת והסירוב להשיב את הגופות מהווים, לכל הפחות, ענישה קולקטיבית של בני משפחותיהם ואולי אף נקמנות לשמה.

כאמור, למעט מקרים בודדים, סירבה ישראל להשיב גופות פלסטינים למשפחותיהם. גם כאשר הסכימה לפעול להשבתן, הליקויים החמורים בהסדרי הקבורה והתיעוד הפכו את המשימה, במקרים מסוימים, לבלתי אפשרית.

¹³⁸ בג"ץ 10151/04, זגרה נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

¹³⁹ בג"ץ 5688/92, ש' ויכסלבאום ואח' נ' שר הבטחון ואח', פ"ד מז (2), עמ' 828.

¹⁴⁰ לפרטים ראו המוקד להגנת הפרט ובצלם, גופות אסורות, 1999, עמ' 16-19.

¹⁴¹ ראו המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2002, עמ' 13-18, 19-23.